

THE USE OF POETIC DEVICES IN SULTONIY'S POETRY

Sodiqova Maftuna Baxtiyor qizi

Abstract

This thesis examines the use of poetic devices in the works of Sultani, a poet associated with the literary environment of Khorezm in the nineteenth century. Based on selected poems preserved in the manuscript collection "Bayozi Sultoni", it discusses the artistic functions of simile (tashbeh), semantic harmony (tanosub), allusion (talmeh), antithesis (tazod), hyperbole (mubolagha), and repetition (takrir). The analysis highlights how these devices portray the beloved, express the lover's emotional experiences, and strengthen the theme of love in Sultani's poetry.

Keywords

Sultani, "Bayozi Sultoni", Khorezm literary environment, poetic devices, simile, semantic harmony, allusion, antithesis, hyperbole, repetition.

SULTONIY SHE'RLARIDA SHE'RIY SAN'ATLARNING QO'LLANILISHI

Sodiqova Maftuna Baxtiyor qizi

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi XIX asr Xorazm adabiy muhitida ijod qilgan Sultoni she'rlarida qo'llangan badiiy tasvir vositalari tahlil qilinadi. Shoirning "Bayozi Sultoni" qo'lyozmasida uchraydigan she'riy namunalar asosida tashbeh, tanosub, talmeh, tazod, mubolag'a va takrir san'atlarining badiiy vazifalari yoritiladi. Ushbu san'atlar orqali yor siymosi, oshiqning ruhiy kechinmalari hamda ishq-muhabbat mavzusining ifodalanish xususiyatlari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Sultoni, "Bayozi Sultoni", Xorazm adabiy muhiti, she'riy san'atlar, tashbeh, tanosub, talmeh, tazod, mubolag'a, takrir.

Kirish. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixini o'rganishda qo'lyozma bayozlar muhim manba hisoblanadi. Ular muayyan davr adabiy muhitini, shoirlarning ijodiy merosini va

badiiy tafakkur xususiyatlarini o'rganish imkonini beradi. XIX asr Xorazm adabiy muhitida Sultoniylar kabi ijodkorlar mumtoz she'riyat an'analarini davom ettirib, o'z asarlarida an'anaviy obrazlar va badiiy san'atlardan mahorat bilan foydalanganlar. "Bayozi Sultoniylar" qo'lyozmasidagi she'rlarni poetik jihatdan tahlil qilish shoir ijodining badiiy xususiyatlarini ochishga xizmat qiladi.

Asosiy qism. Sultoniylar she'rlarining yetakchi mavzularidan biri ishq-muhabbatdir. Shoir bu mavzuni yoritishda mumtoz adabiyotga xos oshiq, ma'shuqa va raqib obrazlariga murojaat qiladi. Badiiy tasvir vositalari esa mazmunni ta'sirchan ifodalash, obrazlarni jonlantirish va she'rning ohangdorligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Tashbeh san'ati Sultoniylar she'rlarida yorning husni va qomatini tasvirlashda faol qo'llanadi. Masalan, "Ey ko'ngul, olamda bir yori vafodor istagil, / Sarv qad mahjabin, gul yuzli dildor istagil" baytida ma'shuqaning qomati sarvga, yuzi gulga qiyoslanadi. "Qizardi ko'zlarim hajr o'ti dudi birla ravshan qil, / Olib burqa' yuzingdin bu tun, ey Yusufnamo kelgil" misralarida esa yorning go'zalligi Yusuf obraziga bog'lanadi. Bunday o'xshatishlar mumtoz she'riyatdagi go'zallik mezonlarini namoyon etadi.

Tanosub san'ati mazmunan bir-biriga yaqin tushunchalarni uyg'un qo'llash orqali she'rning ichki yaxlitligini kuchaytiradi. "Qumri bulbuldek oning hajrida afg'on etganim, / Ul sarv qadu mahjabin, lola ruxsoring'a ayt" baytida qumri, bulbul, sarv va lola obrazlari o'zaro mazmuniy aloqaga kirishadi. Natijada tabiat manzaralari va oshiqning iztiroblari bir badiiy tizimga birlashadi.

Talmeh san'ati mashhur tarixiy, diniy yoki adabiy obrazlarga ishora qilish orqali fikrni kengaytiradi. Sultoniylar she'rlarida Layli va Majnun, Yusuf, Uzro hamda Iso kabi obrazlarga murojaat qilinadi. "Kel, ey Laylivashim, lutf aylabon bazmim aro bir kun" misrasidagi Layli obrazi ma'shuqaning go'zalligi va ishqiy kechinmalarni eslatadi. "Ey zor, ko'nglum mujdakim Yusuf zamoning kelgusi" misrasida Yusuf timsoli husn va orziqib kutilgan visol bilan bog'lanadi.

Tazod san'ati qarama-qarshi tushunchalarni yonma-yon keltirib, hissiy ziddiyatni ta'kidlaydi. "Mening ko'nglumni shod aylab, qilib ag'yorni mahzun" misrasida shodlik va mahzunlik qarshiligi orqali oshiqning istagi hamda raqibga munosabati ochiladi. Bu usul she'rning ta'sirchanligini oshiradi.

Mubolag'a san'ati tuyg'u va holatlarni kuchaytirib tasvirlashga xizmat qiladi. "Ko'rub oydek yuzing, ey gul'uzorim, / To'kar qon yosh bu chashmi ashkiborim" baytida oshiqning iztirobi kuchaytirilgan badiiy ifoda orqali beriladi. Takrir esa so'z yoki iboraning takrorlanishi bilan ohangdorlik va hissiy urg'uni kuchaytiradi. "Beqaroru, beqaroru, beqaror" takrori oshiqning ruhiy notinchligini alohida ta'kidlaydi.

Xulosa

Sultoniylar she'rlarida tashbeh, tanosub, talmeh, tazod, mubolag'a va takrir kabi she'riy san'atlar mazmun hamda shakl uyg'unligini ta'minlaydi. Tashbeh yor husnini an'anaviy timsollar orqali tasvirlasa, tanosub obrazlar o'rtasidagi mazmuniy aloqani mustahkamlaydi. Talmeh mumtoz adabiy xotiraga murojaat qiladi, tazod hissiy qarama-qarshilikni ochadi, mubolag'a va takrir esa oshiq kechinmalarining ta'sirchanligini oshiradi. Demak, mazkur san'atlar Sultoniylar she'riyatining badiiy jozibasi va mumtoz an'analar bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sultoniylar. "Bayozil Sultoniylar". O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniylar nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondi, inv. № 1163.
2. Umarova, Sohila. Xorazm adabiy muhitida devonchilik an'anasi // O'zbekiston: til va madaniyat. 2022. 2(2). B. 14–25. DOI: 10.47689/ULAC-vol1-iss2-y2022-pp14-25.
3. Umarova, Sohila. Shahzoda shoirlar ijodida an'anaviylar // O'zbekiston: til va madaniyat. 2024. 2(2). B. 50–65.
4. Asadov, M. Soqiynoma: tarix va poetika. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
5. Jumaxo'ja, N. Feruz – madaniyat va san'at homiysi. – Toshkent: Fan, 1996.